

УПРАВЛІННЯ БАНКІВСЬКИМИ РИЗИКАМИ ТА ЇХ РЕГУЛЮВАННЯ

М. Bodretskiy,
PhD of economics, lecturer, The IAPM

MANAGEMENT OF BANKING RISKS AND THEIR REGULATION

Проаналізовано систему управління та регулювання банківської діяльності з урахуванням ризику. Визначено основні завдання які необхідно вирішувати вітчизняному банківському нагляду в короткостроковій перспективі.

The system of the complex state adjusting of bank activity is analysed taking into account the risk. Certainly basic tasks which it is necessary to decide to the domestic bank supervision in a short-term prospect.

Ключові слова: внутрішній контроль, державна політика, методи регулювання, нормативна база, ризик, стратегія, функціонування банків.

Key words: internal control, public policy, methods of regulation, regulatory framework, risk, strategy, operation of banks.

АКТУАЛЬНІСТЬ ТЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На сьогоднішній день ефективне управління ризиками (ризик-менеджмент) відноситься до одного з центральних завдань ради директорів (членів правління) великих міжнародних банків і фінансових інститутів. 80 % управлінських кадрів стверджують, що в таких сферах, як кредити, ринок і ліквідність, необхідно проводити ефективне управління ризиками. У нових сферах, схильних до ризику, потреба в управлінні ризиками відчувається ще гостріше. У сфері ІТ-технологій тільки 47 % опитаних банків задоволені якістю управління ризиками. Ризик-орієнтована стратегія проведення перевірок банківських установ здійснюється спочатку на документарному рівні, де наглядачі вивчають основні види ризиків, прийняті банками. Далі при здійсненні інспекційних перевірок наглядачі досліджують виявлені ризики та системи управління ними та контролю. В ході перевірок також приділяється увага нормативним вимогам та дотриманню стратегії банку.

Однак в Україні відсутня повноцінна система комплексної оцінки банківських ризиків, яка б здійснювала інтегральну оцінку ступеню надійності банківських установ. Наглядний орган оцінює кредитний, ринковий та операційно-технологічний, валютний ризик, а також загальну схильність до ризиків. Крім того, наглядачі беруть до уваги зовнішні умови функціонування банків, вплив економічної ситуації та нормативної бази. Окремо вивчається система внутрішнього контролю банку та успішність виконання стратегії.

На міжнародному рівні компанія Deloitte провела опитування 130 найбільших банків і фінансових інститутів в Америці, Європі та Азії. Згідно з отриманими результатами в цих компаніях поки ще не зуміли у всіх сферах домогтися ефективного управління ризиками.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблемам регулювання банківської системи України в умовах перехідної економіки присвячені праці Г. Башнянина, О. Вовчак, А. Гальчинського, О. Дзюблюка, М. Козоріз, О. Копилук, О. Кириченко, А. Мороза, С. Мочерного, О. Петрика, М. Савлука, Т. Смовженко, М. Суржинського, С. Реверчука, С. Хорунжого, Т. Черничко, В. Юценка та інших, але разом з тим залишається багато невирішених проблем, щодо комплексного державного регулювання банківської діяльності з урахуванням ризиків.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проаналізувати систему комплексного державного регулювання банківської діяльності з урахуванням ризику та визначити основні завдання які необхідно вирішувати вітчизняному банківському нагляду в короткостроковій перспективі. З точки зору органів регулювання та нагляду за діяльністю кредитних установ також слід констатувати зміну філософії в бік якісного, ризик-орієнтованого банківського нагляду.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Адміністративно-правова функція банківського нагляду, пов'язана, головним чином, з заходами регулювання банківського бізнесу, довгий час залишалася переважачою. Кількісні методи регулювання діяльності кредитних установ найчастіше носять розпорядчий характер і накладають на банки обтяжливі вимоги, а банки, у свою чергу, прагнуть обійти їх за допомогою розробки інноваційних продуктів.

Оскільки операції великих банків надзвичайно складні і представляють труднощі для відстеження та оцінки, орга-

ни нагляду в значній мірі залежать від внутрішніх банківських систем управлінського контролю. Традиційний підхід до регулювання і нагляду замість того, щоб сприяти адекватному управлінню фінансовим ризиком, стимулював ухилення від норм регулювання і тим самим викликав у ряді випадків порушення роботи фінансових ринків. Старий підхід до банківського нагляду не відповідає сучасним динамічним ринковим умовам і властивим їм новим ризикам. Останнім часом органи банківського нагляду все більше відходять від моніторингу дотримання законодавства про банки і методів пруденційного регулювання. На сьогоднішній момент їх місія повинна формулюватися такий спосіб: "Створення нормативного та правового середовища для оптимізації якості та ефективності управління банківським ризиком з метою підвищення стійкості та надійності банківської системи".

Таким чином, завдання банківського нагляду може розглядатися як моніторинг, оцінка і при необхідності зміцнення процесу управління ризиком, здійснюваного банками. Існування ризику — невід'ємний компонент банківської діяльності. На цей час рівень кредитних рейтингів українських комерційних банків ("В" в середньому по системі) є одним з найнижчих у світі. Для запобігання загрози банкрутства необхідно застосування методів "попереджувального" (proactive) антикризового управління в рамках системи управління ризиками (ризик-менеджмент) [6]. Систему управління ризиками можна визначити як сукупність наступних взаємопов'язаних елементів:

- методи оцінки ризиків та їх прогнозування;
- інструментарій з обмеження та зниження ризиків, форми моніторингу ризиків;
- організаційна структура, що забезпечує роботу такої системи.

Ключове значення відводиться до методологічної складової: необхідна як щоденна кількісна оцінка можливих втрат з окремих операцій, підрозділів і напрямів діяльності, так і інтегральна оцінка сукупного ризику.

Управління інтегральним ризиком банкрутства і підтримка його на прийнятному рівні надзвичайно важливе саме для банківського сектора, оскільки будь-яке видиме зростання ризику банку сприймається інвесторами як сигнал до продажу належних їм акцій, а в українських реаліях до виводу активів прямо з банку та відтоком клієнтських коштів.

Під банківським ризиком розуміється притаманна банківській діяльності вірогідність понесення кредитною організацією втрат і погіршення ліквідності внаслідок настання несприятливих подій, пов'язаних з внутрішніми і зовнішніми чинниками.

Внутрішні (внутрішньобанківські) фактори прояву ризиків виникають в результаті діяльності банків і залежать від характеру проведених ними операцій, від управління самим банком усіма сторонами своєї життєдіяльності, до таких факторів відносять:

- неефективну (в тій чи іншій мірі) структуру пасивів, активів, власного капіталу банку;
- неефективну (в тій чи іншій мірі) стратегію і політику, вироблену керівництвом банку, у тому числі неправильні оцінки розмірів і ступеня ризиків, помилкові рішення (наприклад, рішення про неодноразову пролонгацію одного і того ж кредиту), неправильне визначення умов і термінів проведення операцій, відсутність належного контролю за витратами і втратами банку і т. д.; недостатній професіоналізм співробітників банку;
- незадовільне (в тій чи іншій мірі) забезпечення інформаційної, фінансової та іншої безпеки банку;
- можливість збоїв у комп'ютерних системах банку, втрат документів, несвоєчасного і неправильного проведення бухгалтерських проводок;

— відсутність повної гарантії від зловживань і шахрайства з сторони співробітників банку та ін.

Зовнішні фактори (причини, джерела) банківських ризиків — це потенційно несприятливі явища у зовнішньому середовищі, не залежні від самих банків. До них можна віднести:

- зміна курсу гривні по відношенню до провідних світових валют;
- рівень інфляції;
- зміна ставки рефінансування НБУ;
- зміна ставок LIBOR, MIBOR і т. д.;
- зміна цін на енергоносії;
- зміна ставок оподаткування та ін. [5].

У нормативних актах НБУ не проведено належного розмежування між банківськими ризиками та факторами (причинами, джерелами) таких ризиків, а в ряді випадків фактори ризиків видаються за самі ризики.

Відповідно до вимог НБУ і угодам Базель II банк зобов'язаний формувати резерви під можливі втрати при настанні ризикових подій. Практично для кожного виду ризику існують вимоги і методики розрахунку резервів. Наприклад, при формуванні резервів для кредитного ризику враховуються рейтинги позичальників, якість забезпечення позики, властивості кредитного продукту. Для розрахунку операційного ризику береться до уваги валовий дохід за напрямками бізнес-діяльності. У підсумку формуються резерви, здатні компенсувати несприятливі наслідки від прийнятих банком ризиків.

Після того як величина ризиків оцінена, резерви під них сформовані (на підставі поточних і планованих операцій), потрібно забезпечити оперативну роботу з управління ними. Для кожного виду ризику існують різні технології управління.

Ризик-менеджмент займається управлінням цими ризиками. В його завдання входить розпізнати ризик, а потім оцінити небезпеку [7]. Прийняття ризику відбувається в залежності від обраної концепції банку. При цьому виділяють три різні моделі поведінки кредитної установи:

- модель ухилення від ризику — банк видає тільки найнадійніші кредити та не бере на себе жодного ризику;
- модель відшкодування ризику, протилежна ухиленню від ризику — банк бере на себе будь-який ризик за відповідну плату;
- модель нормування ризику — включає в себе дві вищезазначені моделі.

Базель II — це документ (у формі рекомендації національним органам нагляду), розроблений і запропонований Базельським комітетом по банківському нагляду, що містить критерії регулювання банківської діяльності. Базель II призначений для фінансових організацій та їх потенційних позичальників.

Документ наказує обов'язкове управління ризиками і вимагає поліпшити забезпеченість власним капіталом. За допомогою спеціальних рейтингів фінансові установи оцінюють кредитні ризики позичальників. Відповідно до цього визначається величина власного капіталу, яку має підтвердити банк.

Методологія вимірювання та визначення достатності капіталу, викладена в Базель II, заснована на передових теорії та практиці побудови і функціонування системи управління ризиками банківської діяльності.

Перший компонент (мінімальні вимоги до капіталу). Для того, щоб банки та наглядові органи могли використовувати підхід, що найбільш відповідає характеру ділової активності кожного банку і системам його внутрішнього контролю, в рамках першого компонента Базель II передбачені такі методи оцінки кредитного ризику [4]:

— у рамках стандартизованого підходу до оцінки кредитного ризику банку, що здійснюють менш складні форми позичкових операцій і кредитного андеррайтинга, а також мають більш прості структури внутрішнього контролю, можуть використовувати зовнішні джерела оцінки кредитного ризику для визначення кредитної якості позичальників з метою підтримки капіталу на рівні, рекомендованому (встановленому) наглядовими органами;

— банки, що здійснюють більш складні операції, що використовують сучасні системи оцінки ризиків, можуть вибрати один з двох підходів до оцінки кредитного ризику, зазначеного вище, або заснованого на використанні методик внутрішньої оцінки ризиків ("internal ratings-based" (IRB) approach). У рамках IRB — підходу банки частково використовують власні системи оцінки кредитного ризику позичальників для визначення необхідної величини капіталу. Зазначені системи оцінки повинні спиратися на точні дані, їх ефективність повинна перевірятися і підтверджуватися наглядовими органами. Крім того, вони повинні відповідати певним операційним вимогам.

Базель II встановлює чіткі вимоги щодо достатності капіталу, що відображають ризики, на які наражається банк, і які обумовлені помилками у внутрішніх системах, процесах, діях персоналу, або зовнішніми подіями такими, як, наприклад, стихійні лиха. Аналогічно можливостям у виборі методів оцінки кредитного ризику банки та наглядові органи можуть вибрати один з трьох підходів до оцінки операційного ризику, найбільш повно відповідає якості та складності систем внутрішнього контролю банків за цим видом ризику.

Наближаючи вимоги до капіталу до внутрішньобанківських оцінок кредитного та операційного ризиків, Базель II націлює фінансові установи на вдосконалення і на використання більш складних і точних систем оцінки ризиків, а також на здійснення більш ефективних процесів контролю прийнятих ризиків. Ці спонукальні мотиви реалізуються у формі знижених вимог до капіталу.

Під очікувані кредитні ризики повинні формуватися відповідні страхові резерви (фонди). З урахуванням дії чинників кредитного ризику позички (кредити) класифікуються в одну з п'яти категорій якості. Оцінка кредитного ризику за кожною виданою позикою (професійне судження) повинна проводитися кредитною організацією на постійній основі. Професійне судження виноситься за результатами комплексного аналізу діяльності позичальника з урахуванням його фінансового становища, якості обслуговування боргу за позикою. Ринковий ризик — ризик виникнення в кредитній організації збитків внаслідок несприятливої зміни ринкової вартості фінансових інструментів торговельного портфеля і похідних фінансових інструментів кредитної організації, а також курсів іноземних валют і дорогоцінних металів.

Ринковий ризик включає в себе фондовий ризик, валютний та процентний ризики:

— фондовий ризик — ризик збитків внаслідок несприятливої зміни ринкових цін на фондові цінності (цінні папери, у тому числі права на участь в управлінні), торгового портфеля і похідні фінансові інструменти;

— валютний ризик — ризик збитків внаслідок несприятливої зміни курсів іноземних валют і (або) дорогоцінних металів за відкритими кредитною організацією позиціях в іноземних валютах і (або) дорогоцінних металах;

— процентний ризик — ризик виникнення фінансових втрат внаслідок несприятливої зміни процентних ставок за активами і пасивами кредитної організації;

— станом на кінець кожного операційного дня сумарна величина всіх довгих (коротких) відкритих позицій не

повинна перевищувати 20 % від власного капіталу банку;

— на кінець операційного дня довга (коротка) відкрита позиція по іноземним валютам і дорогоцінним металам не повинна перевищувати 10 % від власного капіталу банку;

— незбалансованості фінансових активів і фінансових зобов'язань кредитної організації (у тому числі внаслідок несвоєчасного виконання фінансових зобов'язань одним або кількома контрагентами кредитної організації);

— виникнення непередбаченої необхідності негайного і одночасного виконання кредитною організацією своїх фінансових зобов'язань;

— невідповідності внутрішніх порядків і процедур проведення банківських операцій характеру і масштабам діяльності кредитної організації та вимогам чинного законодавства;

— порушення внутрішніх порядків і процедур проведення банківських операцій службовцями кредитної організації;

— недостатності функціональних можливостей інформаційних, технологічних та інших систем, які застосовуються кредитною організацією.

Використання моделі інтегрованого ризик-менеджменту в управлінні ризиками кредитних інститутів. В результаті агрегування перерахованих вище банківських ризиків сукупний, або "інтегральний", ризик банку, який може бути обумовлений проявом як одного, так і декількох видів ризиків і є об'єктом дослідження дисципліни, званої інтегрованим ризик-менеджментом (integrated risk-management IRM).

Головна мета даної методології полягає в знаходженні оптимального співвідношення між ризиком і прибутковістю в масштабі всього банку. Серед ключових елементів інтегрованого ризик-менеджменту особливе значення відводиться методологічній складовій, що включає:

— розрахунок економічного ефекту (показник EVA);

— розрахунок ефективності з урахуванням ризику (показник RAROC);

— перевірку на стійкість (стрес-тестування).

Система управління банком пов'язана із застосуванням в інтегрованому ризик-менеджменті методики скоригованої на ризик рентабельності капіталу (risk-adjusted return on capital — RAROC), яка дозволяє впровадити систему управління ризиками безпосередньо в процес прийняття рішень керівництвом банку.

Поява методики RAROC була обумовлена тенденцією до диверсифікації банківської справи, коли банки стали освоювати нові для них види операцій, які, на відміну від традиційних операцій кредитування, створювали умовні зобов'язання для банку, розмір збитку за якими міг стати катастрофічним для банку в цілому. Deutsche Bank активно використовує концепцію RAROC в банківській практиці протягом останніх років (Bankenaufsicht und Rechnungslegung).

Методика RAROC призначена для забезпечення банку капіталом на рівні, достатньому для покриття непередбачених втрат внаслідок реалізації всіх основних видів ризику з певним (високим) ступенем впевненості. Таким чином, головною метою застосування RAROC, з точки зору інтегрованого ризик-менеджменту, є оптимізація сукупної величини і структури капіталу банку.

Важливою перевагою RAROC є можливість оцінювати ризики за окремими операціями, портфелями і клієнтами, послідовно піднімаючись на все більш високі рівні шляхом агрегування ризиків з урахуванням ефектів диверсифікації між різними напрямками діяльності. Розрахунок потреби в капіталі з урахуванням усіх основних

ризиків і пов'язування розміру нагороди керівників з рентабельністю задіяного капіталу дає дієві стимули до економії на розмірі капіталу, що, у свою чергу, сприяє приросту економічного прибутку.

Стрес-тестування є одним з аналітичних інструментів, покликаних забезпечити оцінку потенційних втрат кредитних організацій у разі значних змін макроекономічного характеру.

Стрес-тестування може бути визначено як оцінка потенційного впливу на фінансовий стан кредитної організації низки заданих змін у факторах ризику, які відповідають винятковим, але вірогідним подіям.

Стрес-тестування включає в себе компоненти як кількісного, так і якісного аналізу. Кількісний аналіз спрямований на визначення можливих коливань основних макроекономічних показників і оцінку їх впливу на різні складові активів банку. За допомогою методів кількісного аналізу визначаються ймовірні стресові сценарії, яким можуть піддатися кредитні організації.

Якісний аналіз акцентований на двох основних завданнях стрес-тестування:

1) оцінка здатності капіталу кредитної організації компенсувати можливі великі збитки;

2) визначення комплексу дій, які повинні бути зроблені кредитною організацією для зниження рівня ризиків і збереження капіталу.

Розрізняють такі підходи до стрес-тестування:

— аналіз чутливості (sensitivity analysis) — найпростіша форма сценаріїв підходу, при якому моделюються наслідки змін єдиного фактора ризику, при тому що значення інших факторів є фіксованими;

— сценарний аналіз (scenario analysis) — під ним розуміється вивчення дії від одночасних змін декількох факторів ризику;

— оцінка максимально можливого збитку (maximum loss approach) — сценарійний підхід, що полягає в пошуку сценарію, що приводить до найбільших втрат (worst-case scenario).

ВИСНОВОК

Стрімке зростання обсягу і зміна характеру фінансових послуг пред'являє останнім часом нові вимоги до управління ризиками в банківській сфері. Це стосується не тільки західних, але й українських банків, які в основному приділяли увагу кредитному ризику й ризику втрати ліквідності. Зі зміною ринкової ситуації у сфері банківських послуг необхідно поряд з цими ризиками враховувати ще й ринкові, і операційні ризики. Органи банківського нагляду, зі свого боку, повинні також приділяти велику увагу оцінці моделей з управління банківськими ризиками кредитних інститутів і взаємодіяти з банками з метою досягнення суспільного розуміння завдань банківського менеджменту в процесі управління ризиком. При ринково-орієнтованому підході увага органів регулювання має бути зосереджена на стимулюванні вдосконалення систем управління ризиком у банках. Таким чином, хоча існують значні перешкоди для ефективної організації нагляду, все ж його розвиток впливає з внутрішніх потреб ринку та міжнародного характеру банківських послуг. Тому основними завданнями, які необхідно вирішувати вітчизняному банківському нагляду в короткостроковій перспективі є: формування систем раннього передбачення кризових явищ; удосконалення та формалізація системи наглядових рейтингів; розвиток методичних підходів та систем оцінок якості організації кредитних установ, включаючи рівень управління та внутрішнього контролю;

стимулювання банків до розвитку систем ризик-менеджменту.

Література:

1. Андриевская И.К. Стресс-тестирование: обзор методологий // И.К. Андриевская // Модернизация экономики и общественное развитие: VIII Международная научная конференция, апрель 2007: http://new.hse.ru/sites/mbd/programs_doc станом на 19.04.2007 р.
2. Лобозинська С.М. Співвідношення державного регулювання та ринкового саморегулювання в процесі координації банківської системи // С.М. Лобозинська // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. — Львів: НЛТУУ. — 2007, вип. 17.2. — С. 184—189.
3. Мамутов В. Про поєднання держрегулювання і ринкової саморегуляції // В. Мамутов // Економіка України. — 2006. — № 1. — С. 59—65.
4. Новицький В. Є. Інституціоналізм у діалектиці сучасного економічного розвитку // В.Є. Новицький // Економіка України. — 2005. — № 7. — С. 49—57.
5. Постанова Правління НБУ № 91 від 16.03.2006 р. п.1.1.
6. Толчин К.В. Об оценке эффективности деятельности банков // К.В. Толчин // Деньги и кредит. — 2007. — № 9. — С. 58—62.
7. Ходачник Г.Е. Зарубежный опыт диагностики кризисного состояния в банковской сфере // Г.Е. Ходачник // Корпоративный менеджмент <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/07.shtml> станом на 23.02.2007 р.
8. Crouhy M., and D. Galai. 1986. "An Economic Assessment of Capital Requirements in the Banking Industry". Journal of Banking and Finance (June, 1986), pp. 231—241.

References:

1. Andriyevskaia, Y.K. (2007), "Stress testing: A review of methodologies", Modernizatsiya ekonomiky y obshchestvennoe razvitye [Modernization of Economy and Public Development], VIII Mezhdunarodnaia nauchnaia konferentsiia [VIII International Scientific conference], State University — High School of Economics, Moscow, Russia, available at: <http://hse.ru/>
 2. Lobozyn'ska, S.M. (2007), "Value of government regulation and market self-regulation in the banking system coordination", Naukovyj visnyk: Zbirnyk naukovotekhnichnykh prats', L'viv, Ukraine, no 17.2, pp. 184-189.
 3. Mamutov, B. (2006), "Combination of government regulation and market self-regulation", Ekonomika Ukrainy, vol. 1. pp. 59—65.
 4. Novyts'kyj, V.Ye. (2005), "Institutionalism in the dialectic of modern economic development", Ekonomika Ukrainy, vol.7, pp. 49—57.
 5. Resolution of NBU, (2006), "Provisions on the formation and storage of equired reserves Ukraine for banks and branches of foreign Banks in Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0312-06>.
 6. Tolchyn, K.V. (2007), "Effectiveness evaluation of activities banks about", Den'hy y kredyt, vol. 9. pp. 58—62.
 7. Khodachnyk, H.E. (2002), "Foreign experience in diagnosing the crisis situation in the banking sector", Korporatyvnyj menedzhment, available at: <http://www.cfin.ru/press/management/2001-4/07.shtml>
 8. Crouhy, M. and Galai, D. 1986. "An Economic Assessment of Capital Requirements in the Banking Industry". Journal of Banking and Finance (June, 1986), pp. 231—241.
- Стаття надійшла до редакції 25.10.2013 р.